

3. **Гаврилов И. Н.** О градостроительных подходах к переустройству территорий / И. Н. Гаврилов // Строительство, материаловедение, машиностроение: сб. науч. тр. – Д. : ПГАСА, 2004. – Вып. 27 : Стародубовские чтения, ч. 3. – С. 22 – 25.
4. **Крашеников А. В.** Жилые кварталы : учеб. пособ. для строит. спец. вузов / Под общ. ред. Б. Я. Орловского, А. Н. Белкина. – М. : Высшая школа, 1988. – 87 с.
5. **Крашеников А. В.** Исторический квартал: учеб. пособ. для вузов. – М. : Высшая школа, 1988. – 257 с.
6. **Гаврилов И. Н.** О комплексной реконструкции микрорайонов устаревшего жилого фонда / И. Н. Гаврилов // Строительство, материаловедение, машиностроение: сб. науч. тр. – Д. : ПГАСА, 2007. – Вып. 41: Стародубовские чтения, ч. 3 : Архитектура. – С. 6 – 12.
7. **Миловидов Н. Н., Осин В. А., Шумилов М. С.** Реконструкция жилой застройки: учеб. пособ. для вузов. – М. : Высшая школа, 1980. – 240 с.
8. Закон Украины «О комплексной реконструкции кварталов (микрорайонов) устаревшего жилого фонда» / «Голос Украины», 2007. – № 6. – 16 января.
9. **Шимко В. Т.** Архитектурное формирование жилой среды: учеб. для вузов. – М. : Стройиздат, 1990. – 287 с.

УДК 72:39(477)

## ЕТНОКУЛЬТУРНА СИМВОЛІКА ЯК ІДЕОЛОГІЧНА ОСНОВА АРХІТЕКТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

*С. І. Подолінний, ст. вик., Н. В. Каширіна студ.*

**Ключові слова:** *етнокультура, рослинна семантика, архітектурно-планувальна діяльність, символіка, Природа*

**Постановка проблеми.** Глобальні екологічні проблеми, які значно поглибились у ХХІ ст., змушують людство вжити невідкладних змін у курсі свого розвитку. Зробити це формально, без перегляду і переосмислення свого ставлення до Природи і до місця, яке посідає людина в загальному еволюційному процесі, неможливо. Тож втілення принципів сталого розвитку, прийнятого людством ще в кінці ХХ ст. [1], неможливе без міцного філософського підґрунтя. Особливо це важливо для архітектурно-будівельної діяльності, яка безпосередньо втілює парадигми суспільства у відносинах з природним довкіллям.

**Аналіз попередніх досліджень.** У світовій професійній практиці існує багато шляхів плекання філософських основ стосовно взаємин людини з природою. Наочно це можна простежити в хронологічній таблиці комплексної історії «сталого розвитку», складеної Амуром Джалалі та П'єром Волаардом [1]. Ці автори спроеціювали цілу низку концепцій, які зачіпали питання технократичного та природного взаємоз'язку, на хронологічну пряму, виокремивши тим самим найрадикальніші і протилежні ідейні погляди. Ці погляди загалом можна виокремити в дві основні групи: перша поєднує в собі ідеї втілення принципів та прийомів уніфікованих, єдиних для всіх країн (лібертаріанський трансгуманізм, пермакультура, екологія альтернативних технологій, загалом модернізм та ін.). Такого виходу з екологічної кризи дотримуються здебільшого архітектори західноєвропейських країн, держав, які пройшли етапи свого становлення багато століть тому (Англія, Німеччина, Франція, Голландія).

Шлях другої групи передбачає детальне вивчення етнокультурних традицій та полягає у побудові професійних філософських думок на тлі досвіду свого національного минулого (антизростання, біорегіоналізм, вернакуляр, екофашизм та ін.). В основному цієї думки дотримуються спеціалісти молодих країн, які прагнуть до самовизначення, національної ідентифікації свого народу.

Україна як молода незалежна держава перебуває на етапі визначення подальшого курсу розвитку. З появою більш-менш опрацьованих практичних втілень «космополітичних» екологічних засад за кордоном Україна спробувала долучитись до цього курсу, але зіштовхнулася із певними проблемами: інші кліматичні умови, рівень економічного розвитку, зовсім інша східнослов'янська ментальність.

Тож звернутися до глибин народної мудрості, світоглядних засад традиційної народної культури українців буде очевидно правильним спрямуванням для формування професійної філософської ідеології. З багатьох можливих напрямів вивчення етнокультурної традиції

(побутові речі, свята, народні ремесла) саме рослинна символіка є питанням украї потрібним і науково актуальним в аспекті архітектурної діяльності, оскільки озеленення є одним із архітектурних принципів сталого розвитку в контексті підвищення якості житлового середовища та поліпшення екологічної ситуації.

Пошуком ідеологічної основи для екологічно-позитивної діяльності займаються багато західних архітекторів-теоретиків, зокрема, Стефано Бойєрі, С. Сітар, Амір Джалалі, П'єр Волаард, Хасан Фатхі [1]. Є і вітчизняні фахівці: В. В. Воробйов [2], А. Ю. Заславська, Н. І. Божинський [4]. Такі архітектори як В. П. Самойлович [5], Б. С. Черкес [6], Р. Г. Аракелян [3], О. Г. Раппапорт [7] та ін. займаються розробкою національних ідеологічних засад.

Рослинна семантика – це багатогранна тема, особливо в аспекті науково-професійних досліджень. Український історик М. І. Костомаров у своїх працях виокремлює ставлення українців до рослинного світу як символіку, «яка має три гілки основ: 1) деякі символи мають свою основу прямо в природі і повністю зрозумілі, 2) інші символи засновані на історичному вживанні відомого предмета в житті пращурів народу; 3) є такі символи, які засновані на старовинних міфічних або традиційних оповідях та віруваннях...». [8, с. 60]. Різні аспекти цього питання розглянуті в працях із питань теорії архітектури (А. Ю. Заславська [9]), мистецтвознавства (О. В. Ліманська [10]), фольклористики – Е. С. Гаврилюк у своїй праці виокремлює функції обрядових рослин [11], М. Л. Федущак структурує флористичні композиції [12]. Особливо цінним джерелом, де зібрані і територіально визначені обрядові рослини і трави, є словник-довідник «Знаки української етнокультури» В. Жайворонка [13].

Однак, незважаючи на велику кількість досліджень рослинної семантики спеціалістами різних галузей, існує потреба подальшого процесу адаптації вже розроблених блоків наукових знань про рослинні зразки до потреб сучасної архітектурної практики.

**Метою** статті є з'ясування функції рослинної символіки та дослідження ролі рослинної семантики у контексті архітектурної діяльності українців.

**Основна частина.** Витоки української етнокультури історики пов'язують з культурою Трипільля [14; 15], для якого характерною рисою є поклоніння богам Природи (що спостерігалось і в Київській Русі до хрещення), її одухотворення, розпис керамічних виробів, орнаментальні візерунки яких подібні до українського розпису вже у XVII – XIX ст. та інші.

Вжиток прообразів рослинного світу спостерігався в епоху бароко, рококо (XVII – XVIII ст.), коли виникли близькі до природи й умовні мотиви рослин. І хоча прямо озеленення, «живі» рослинні композиції в архітектурно-планувальній практиці не використовувались (як, наприклад, у північних і західних культурах, що можна пояснити іншими кліматичними умовами), рослинні подоби та образи були поширені усюди в побуті, повсякденному житті українців (стінопис, малюнки, вишивка, кераміка). Яскраво це простежується в культурі і побуті українців XIX ст. (рис. 1).

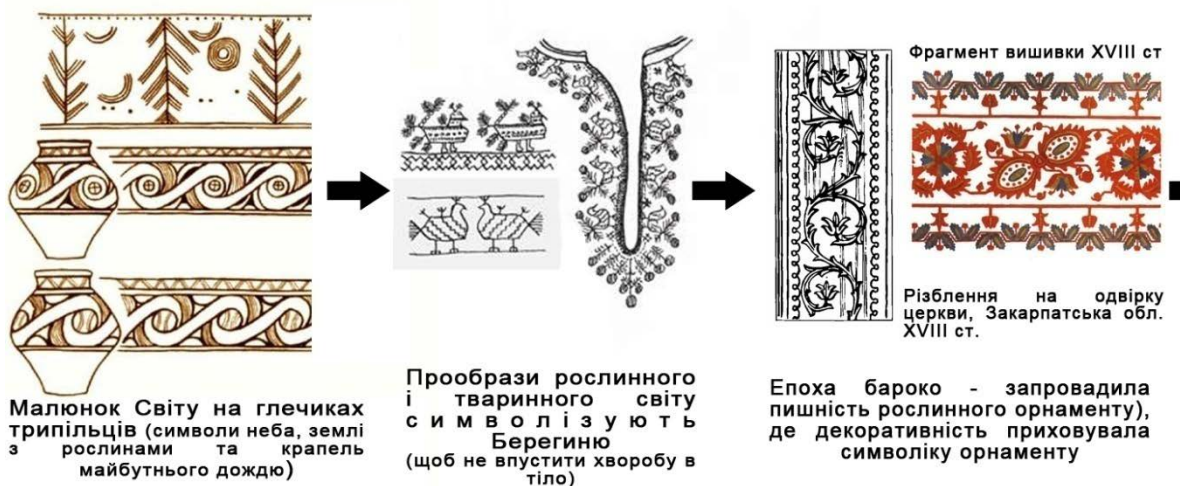




Рис. 1. Прообрази рослинного світу в орнаментальних візерунках у побуті українців

Окрім декоративно-змістового значення, рослини часом прямо впливали на архітектурно-планувальні рішення (наприклад, не можна було будувати садибу там, де росла бузина [16]) та на етапи її будівництва (незаймані купки зерна по чотирьох кутах майбутньої хати символізували принадність місця для будівництва житла, закладання фундаменту теж супроводжувалося певними обрядами з житом, по закінченні основних будівельних робіт на гребені даху ставили хрест, колоски збіжжя та китицю квітів як знак того, що господареві час розраховуватися з майстрами [16]). Головний кут з образами (покуття), піч завжди прикрашались вегетативними символами (жмутком васильків, фіалок, гілками верби, житом). Тобто в композиційному аспекті домінування і акцентність певних функціональних зон як інтер'єру, так і екстер'єру, робились завдяки втіленню насиченої рослинної символіки.

При аналізі рослинних обрядів і віру наших предків у надзвичайну силу трав постає питання: чому ті чи інші рослини набули позитивного чи негативного значення? Вочевидь, тісний взаємозв'язок з природою, постійне спостереження за нею відкрили нашим предкам розуміння і пристосування біологічних і енергетичних властивостей тих чи інших рослин у побуті, лікуванні тощо. І хоча їм не були знайомі такі поняття як «аура», «ароматерапія», які набули широкого вжитку в сьогоденні й намагаються отримати статус визнаних наук [18; 19], наші пращури знали всі ці властивості рослин і використовували їх не як інтегральне, штучне впровадження, а як певні закони, правила.

Наприклад, функціональне розмежування вегетативних зразків на три основні типи: **прагматичні** функції, **естетичні** та **магічні** (Е. С. Гаврилюк [11]) зумовлене розумінням властивостей рослин: прагматичні – корисні для здоров'я, загальнодоступні рослини широкого вжитку, мають добрий взаємозв'язок між собою, естетичні – можливість створення яскравих колористичних композицій, привернення уваги, магічні – сильнодіючі окремі властивості рослин (м'ята, мир-зілля заспокоює (аромовластивості), лопух, звіробій лікує – значить, оберігає тощо). Окрім того, магічна функція накладається на всі вищеперераховані в контексті з'єднання «нашого» та «іншого» світів каналами сакральної енергії, що з'єднували небо, землю і підземний світ (структура «світового дерева»). У працях М. Л. Федущак [12] виокремлюються також **етична** й **інформаційна** функції. Етична як ознака моральності молоді, увага зосереджується на фізіологічних властивостях рослин – кольорі, часі цвітіння (волошка – біла – символізує цноту, цвіт калини – хилиться при цвітінні – символ журби, суму дівчини, «красної як калина» і т. ін.).

Залежно від функцій рослин їх розташовували у домівках (рис. 2) [11]. Так, на рисунку видно, що найбільш значущі охоронні рослини-символи розташовували у святому кутку як найсокровеннішому місці в оселі. Оздоблювали зеленню стіни при вході в оселю, біля вікон, тобто «захищали» отвори, «щоб не вкралося зло», та по кутках, щоб воно там не притаїлося [17]. Таким чином, треба зазначити, що найпоширеніше вживаними в архітектурно-планувальній діяльності є рослини з прагматичною і магічною функціями, ті, які в поєднанні або поодиноці мають функції оберега. До наступного рівня, який поширювався на екстер'єрну частину: обійстя, садок, ганок; належали рослини вже з естетичними й етичними функціями



(барвінок – символ краси, чистоти; груша – символ дівоцтва). До найвіддаленішого рівня відносили в основному рослини, які росли на городі, насичували їх усіма функціями: малина – символ молодості, дівоцтва, оскільки вона солодка, приваблива, часник – як оберіг, бо має сильні ароматичні і лікувальні властивості тощо.

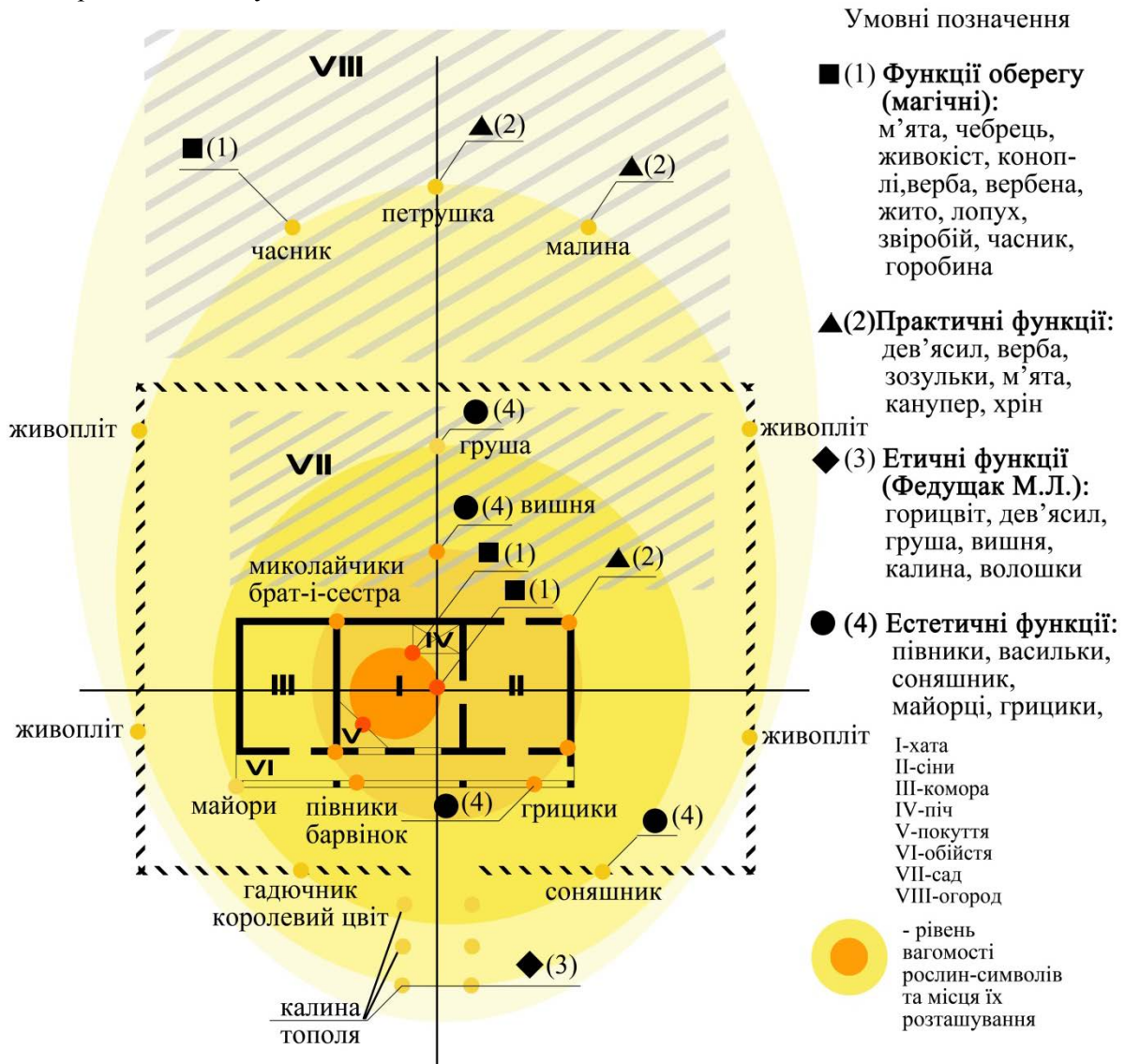


Рис. 2. Просторовий розподіл рослин-символів у традиційній садибі (складена на основі праць М. Л. Федуцак, Е. Є. Гаврилюк)

На функціональне значення рослин дуже впливало завдавало їх композиційне поєднання, а також фізичний стан рослинних атрибутів (зелених чи сухих).

Такий аналіз вживання рослинних зразків наших предків із поєднанням сучасних знань і технологій дає можливість поліпшити якість архітектурного середовища за рахунок виявлених «правил» використання місцевих вегетативних зразків у проектувальній практиці озеленення житлових і громадських будівель та їх територій. Причому не тільки справжніх рослин, а й у цілому рослинної семантики: орнаментальних знакових сполук, флористичних композицій квітчання інтер'єрів, знакова приналежність яких буде корегувати і поліпшували енергетичну взаємодію людини з архітектурою, зі світом у цілому.

У праці В. Жайворонка «Знаки української етнокультури» змальовується обрядове значення рослин та в більшості прикладів їх місцезнаходження на території України [13]. Взавши за основу структурування обрядових функцій рослин за Е. Є. Гаврилюк і М. Л. Федуцак – прагматичні, етичні, естетичні та магічні – можливо об'єднати рослинні зразки, зазначені у В. Жайворонка, у чотири функціональні групи. На карті етнічних районів України зазначено, в

яких саме районах ростуть рослини-символи. Отриманий графік показав, у яких районах, які функції рослин-символів переважають (рис. 3).

Цей графік може послугувати основою для подальшої наукової розробки вжитку традиційної рослинної семантики в архітектурно-планувальній діяльності в конкретних регіонах. Але вже зараз узагальнений аналіз вживання вегетативних зразків у традиційно-обрядовій культурі українців по всій території країни дає можливість зробити висновок, що найпоширенішими і тотожними за значенням і вжитком вегетативних зразків є рослини з естетичними функціями для оздоблення обійстя, подвір'я, саду, а також рослини з магічною функцією для охорони домовки, родинного благополуччя. Розробивши методику узагальнених дій, можна дійти висновку, щодо тотожності рослинних обрядів, їх вжитку у побуті по всій Україні.

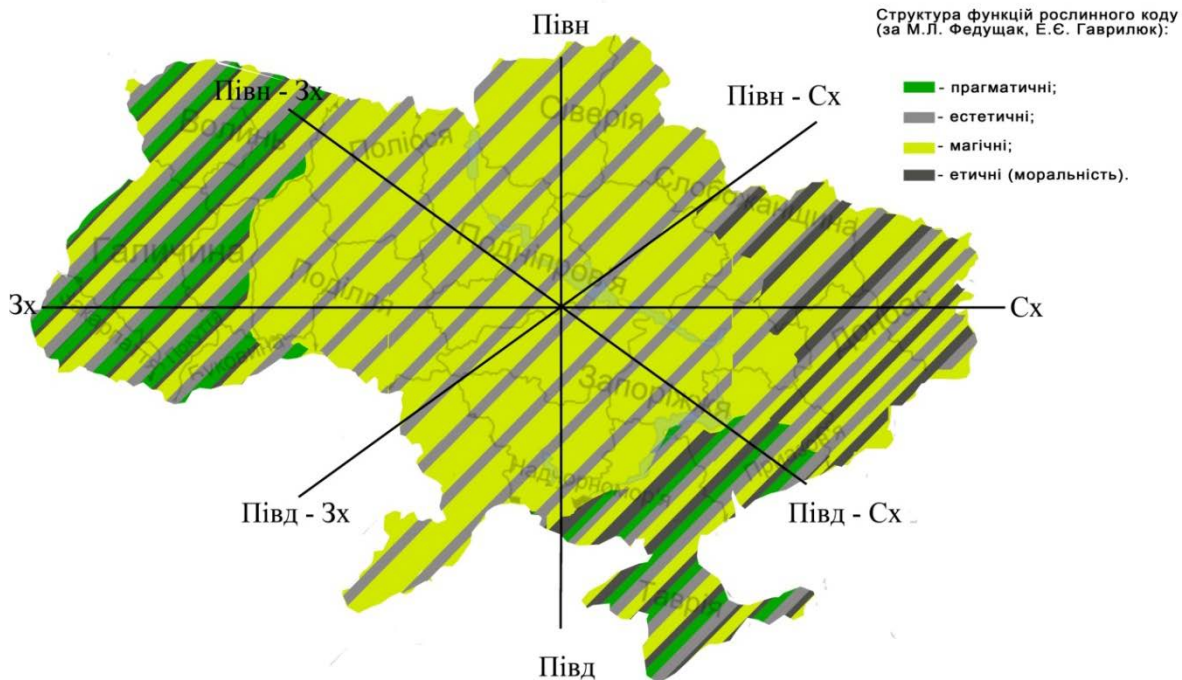


Рис. 3. Вживання вегетативних зразків у традиційній обрядовій діяльності українців по всій території країни (складено на основі праць В. Жайворонка й Е. Гаврилюк)

Подібний напрям аналізу робить можливим втілення народних знань у професійну діяльність сучасних архітекторів як один із прийомів національного самовизначення. Складена таблиця може бути використана для подальшої, більш детальної, розробки ідеологічної основи впровадження тих чи інших рослинних зразків у певному регіоні країни. Таким чином, архітектор може зробити озеленення неповторним, властивим тільки певній частині України, як кліматичній, так і етнічній. А беручи до уваги символічне значення рослин, яке базувалось на певних властивостях вегетативних зразків, можна створити архітектурний об'єкт з урівноваженими категорійними парадигмами: морфологічного, семіотичного та феноменологічного значення [7], який у поєднанні знакового і функціонального створить комфортне середовище існування, спираючись на інформаційні здобутки пращурів.

На основі цієї статті можна проводити подальше доопрацювання і деталізацію питання озеленення будівель та споруд як важливої категорійної семіотичної парадигми, відтінки значення якої різняться залежно від місця впровадження. Тобто як один із принципів концепції сталого розвитку семіотичне значення озеленення може слугувати ідентифікатором національних особливостей.

**Висновки.** Загалом, серед різноманітних думок щодо подальших відносин людини і природи можна виокремити два протилежні за змістом, філософські напрями, які слугують основою для практичної діяльності: «космополітичний» та шлях національного культурного самовизначення, до якого долучилась і Україна. Вивчення рослинної семантики з-поміж інших етнокультурних традицій є науково актуальним в аспекті архітектурної діяльності.



В3%F2%E8%F7%ED%E8%F5<sub>2</sub> вільний. – Загол. з екрана

15. Український національний портал Аратта – прадавня Україна [Електронний ресурс] / В. Черняк. Трипілля – вікно у початок історії. – 2006. – Режим доступу: [http://aratta-ukraine.com/text\\_ua.php?id=57](http://aratta-ukraine.com/text_ua.php?id=57), вільний. – Загол. з екрана.

16. Про Україну [Електронний ресурс]/ Хата – обрядовість, семантика житла. – Режим доступу: <http://about-ukraine.com/index.php?text=152>, вільний. – Загол. з екрану

17. **Крутенко Н.** Образотворче мистецтво [Електронний ресурс] / Наталія Крутенко. Українські береги: традиції і сучасність. 1991. – № 3. – Режим доступу: [http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/r\\_mowa/strony\\_ukr02/etnografia/et14.htm](http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/r_mowa/strony_ukr02/etnografia/et14.htm), вільний. – Загол. з екрана.

18. **Бринзак В., Гагарина Ю.** Возможности использования аромаадаптогенов при спортивной подготовке женщин / В. Бринзак, Ю. Гагарина // Спорт. медицина. – 2004. – № 1 – 2. – С. 94 – 98. – Библиогр.: 17 назв. – рус.

19. Сайт TreeLand [Електронний ресурс]/ Взаимодействие ауры человека и растения. – 2007. – Режим доступу: <http://www.treeland.ru/article/home/energy/aura.htm>, свободный. – Загл. с экрана.